

ЛІНГВОДИДАКТИКА

УДК 372.881

К. В. КОЛЕСНИК

ЗАСТОСУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Показано, що рідною мовою для греків України визначена новогрецька, оскільки румейський та урумський діалекти не введені у систему освіти. Для ліквідації рекомендується застосовувати інтегроване вивчення мови та культури. Навчання новогрецької мови на основі лінгвокультурологічного підходу передбачає навчити учнів сприймати мову не як чисту граматичну схему, а як феномен філософії, історії та культури Греції і греків України.

Ключові слова: грецька національна меншина, румейський і урумський діалекти, новогрецька мова, лінгвокультурологічний підхід, лінгвокультурологічна компетенція, культурологічний текст.

К. В. КОЛЕСНИК

ПРИМЕНЕНИЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ НОВОГРЕЧЕСКОГО ЯЗЫКА В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ УКРАИНЫ

Родным языком для греков Украины является новогреческий, поскольку румейский и урумский диалекты не введены в систему образования. Для ликвидации рекомендуется применять интегрированное изучение языка и культуры. Обучение новогреческому языку на основе лингвокультурологического подхода предполагает научить учащихся воспринимать язык не как чистую грамматическую схему, а как феноменальность философии, истории и культуры Греции и греков Украины.

Ключевые слова: греческое национальное меньшинство, румейский и урумский диалекты, новогреческий язык, лингвокультурологический подход, лингвокультурологическая компетенция, культурологический текст.

К. V. KOLESNYK

USE OF LINGUISTIC AND CULTURAL APPROACH IN TEACHING MODERN GREEK AT SECONDARY SCHOOLS OF UKRAINE

Ключові слова: грецька національна меншина, румейський і урумський діалекти, новогрецька мова, лінгвокультурологічний підхід, лінгвокультурологічна компетенція, культурологічний текст.

The mother tongue of the Greeks of Ukraine is Modern Greek, since Rumaiic and Urum dialects are not introduced into the education system. To eliminate this situation, it is recommended to apply the integrated study of language and culture. Learning Modern Greek on the basis of linguistic and cultural approach presupposes teaching students to perceive the language not as a purely grammatical scheme, but as a phenomenon of philosophy, history and culture of Greece and the Greeks of Ukraine.

Keywords: Greek ethnic minority, Rumaiic and Urum dialects, Modern Greek, linguistic and cultural approach, linguistic and cultural competence, cultural studies text.

У розбудові української державності зростає увага до проблем етнополітики, до сучасного стану освіти національних меншин України, до особливостей їхнього духовного-культурного розвитку. Пріоритетним напрямком у національному відродженні будь-якого народу є вивчення рідної мови [13, с. 2]. Для греків України такою мовою стала новогрецька, яка визнана мовою спілкування між греками всього світу і вивчається у загальноосвітніх навчальних закладах нашої держави. На жаль, для греків, як і для багатьох інших етносів України, освітня складова етнокультурного розвитку й досі зводиться лише до вивчення мови [2, с. 121].

Методика навчання мовам національних меншин розроблена недостатньо. Усвідомлення необхідності включення грецької культури в процес навчання мови виражається лише у введенні деяких фрагментів країнознавчої інформації на заняттях із новогрецької мови. Крім того, країнознавча інформація, зазвичай, стосується власне Греції, а не греків України. Відтак учні часто стикаються з труднощами лінгвокультурологічного характеру. Для їх ліквідації на уроках новогрецької мови необхідно застосовувати інтегроване вивчення мови та культури, де мова розуміється як матеріальна й духовна цінність народу. Саме тому в сучасній педагогіці все частіше пропонується реалізовувати лінгвокультурологічний підхід, згідно з яким мова та культура розглядаються в тісному взаємозв'язку (вивчення мови у культурі й культури в мові), а людина, з одного боку, є творцем культури, а з іншого – користувачем, який впливає на розвиток цієї культури [12, с. 6].

Метою статті є висвітлення реалізації мовно-освітніх запитів грецької національної меншини на сучасному етапі, дослідження необхідності навчання новогрецької мови на основі лінгвокультурологічного підходу, обґрунтування потреби формування в учнів середньої школи лінгвокультурологічної компетенції за допомогою текстів культурологічного характеру.

Завдання дослідження: вивчити сучасний стан середньої освіти греків України; розглянути формування лінгвокультурологічної компетентності в рамках лінгвокультурологічного підходу; навести практичні приклади для формування лінгвокультурологічної компетентності на уроках новогрецької мови.

Історію грецького шкільництва на території України вивчають сучасні вітчизняні історики-елліністи Н. Терентьєва, Н. Бацак, Л. Якубова. Стан національної освіти висвітлено у монографіях К. Балабанова та С. Пахоменка, О. Проценко-Пічаджі. Теоретичному осмисленню різних аспектів проблеми включення культури в процес викладання мови були присвячені дослідження Є. Верещагіна, В. Воробйова, В. Костомарова, В. Красних, В. Маслової, Ю. Степанова, В. Телія та ін.

Виховання громадянина Україна – патріота своєї держави і водночас свідомої щодо власного етнічного походження особистості, передбачає створення такої освітньої інфраструктури для етнічних меншин, яка б не обмежувалася суто мовними елементами, а передбачала вивчення історії та культури етносу, залучення учнів до культурних традицій і надбань [13, с. 4]. Українське законодавство гарантує меншинам і такі можливості. Однак для багатьох етносів України освітня складова етнокультурного розвитку, процес формування національної свідомості учнів зводиться лише до опанування національної мови у рамках вивчення її як предмета чи факультативно.

Щодо греків, то навіть у мовному питанні існують проблеми, які спричинені етномовними особливостями греків України. За мовними ознаками грецька меншина України розділена на дві групи: румеї (румейська діалект, що має грецьку основу) та уруми (урумський діалект тюрського походження, близький до кримськотатарської мови). Через побутування цих мов переважно в усному спілкуванні, вони лишилися безписемними, а більшість мовознавців такі мови іменують діалектами. Румейський та урумський діалекти так і не були введені у систему освіти через їхню діалектну роздрібненість, лексичну обмеженість, невирішеність проблеми графічної писемності (використання кирилиці, пристосування класичної грецької абетки), часткове вживання русизмів, а також через відсутність учителів, які б володіли одним із вищезгаданих діалектів, і навчальної літератури.

У 1926 р. на нараді в Ростові, де обговорювалися питання використання грецької мови для грецьких громад радянського Союзу, було вирішено проголосити димотику (новогрецьку мову) єдиною офіційною, письмовою та розмовною мовою усіх греків СРСР [1, с. 62], хоча

вона істотно відрізнялася від мови греків України, як й інших греків колишнього СРСР, і не була для них рідною.

Зазначимо, що в той час, коли для радянських греків новогрецька мова була «призначена» літературною та розмовною, у самій Греції рух за визнання димотики офіційною мовою тільки зароджувався (такий статус у Греції вона отримала у 1976 р.). Для місцевих греків димотика була незрозумілою, а впровадження її в освіту спричинило природні труднощі при вивченні. Ця тенденція спостерігається і сьогодні, значна частина дітей грецької національності навчаються у школах з російською або українською мовами навчання. Щодо урумів (греко-татар), то їх «коренізація» має форму «татаризації» і вивчення кримськотатарської мови як рідної.

До 2007 р. важливою методичною проблемою вивчення новогрецької мови була відсутність єдиної програми. Досі не розроблені єдині для всіх навчальних закладів підручники з новогрецької мови, історії, культури Греції та греків України [2, с. 121]. Тому вивчення історії та культури можливе лише на уроках із новогрецької мови.

Необхідно також відзначити, що система національної освіти грецької меншини демонструє функціонування переважно однієї її складової – вивчення новогрецької мови. Вивчення історії, культури Греції, греків України здійснюється за власним бажанням учителя, за наявності часу для цього і відповідно до власного бачення викладання цих курсів. Досі не існує єдиної, затвердженої Міністерством освіти і науки України, програми з історії і культури греків України. Наслідком цього є подекуди невисокий рівень відповідей на олімпіадах з новогрецької мови, культури й історії Греції та греків України. Учні плутають переселення греків з Криму до Північного Приазов'я з давньогрецькою колонізацією, місцем народження митрополита Ігнатія – одного з ініціаторів переселення з Криму називають Маріуполь та ін. [2, с. 123].

Обмеження освітніх заходів переважно факультативним вивченням новогрецької мови, відсутність систематичного вивчення історії та культури греків України потребують пошуку нових принципів і підходів до навчання новогрецької мови у загальноосвітніх навчальних закладах. Таким новим принципом має бути принцип «вивчення мови та культури», застосуванню якого в сучасній педагогіці сприяють об'єктивні зміни у світі, зокрема, відносин між різними країнами, більш глибоке розуміння полікультурності світу і цінності кожної етнокультури, а також інтенсивне вивчення «діалогу культур», формування нових (міждисциплінарних) наукових напрямів, наприклад, таких, як міжкультурна комунікація, лінгвокультурологія.

Основним підходом має стати лінгвокультурологічний підхід. Це пов'язано, передусім з тим, що сьогодні одним з основних завдань при навчанні новогрецької мови має бути підготовка до міжкультурної комунікації. Тому з'являється необхідність формування на заняттях з новогрецької мови лінгвокультурологічної компетенції – системи знань про культуру та сукупності вмінь і навичок оперувати цими знаннями в умовах конкретної мовної ситуації. Ефективність спілкування, крім знання мови, залежить і від інших факторів: умов та культури спілкування, правил етикету, знання невербальних форм вираження, соціальних норм мовної та невербальної поведінки, наявності глибоких фонових знань. Подолання мовного бар'єру недостатньо для забезпечення ефективності спілкування. Для цього необхідно подолати культурний бар'єр [5, с. 8].

У зв'язку з цим формування лінгвокультурологічної компетенції має бути однією з обов'язкових умов навчання новогрецької мови, оскільки вона передбачає «навчити сприймати мову не як чисту граматичну схему, але як феноменальність філософії, історії, духовної культури народу в цілому» [7, с. 29].

Для освоєння лінгвокультурологічної компетенції в учнів треба формувати:

– лінгвокультурологічні знання як узагальнений досвід, відображення у свідомості в мовній формі (у формі окремих слів, словосполучень, фразеологізмів, прислів'їв, приказок, художніх і красномовних текстів). До лінгвокультурологічних знань відносяться: знання історії країни, традицій, звичаїв народу, особливостей розмовної мови жителів, побутового життя людей;

– лінгвокультурологічні вміння як здатність учня використовувати отримані ним теоретичні знання і відповідні навички, наприклад: вміння аналізувати лінгвокультурологічний

інформацію, укладену в мовних знаках; вміння творчо використовувати лінгвокультурологічні знання [12, с. 8].

У педагогіці пропонується два типи навчання: навчання у мовному середовищі і навчання у поза мовному середовищі. Звичайно ж, на уроках з новогрецької мови можливе використання лише другого типу навчання. Це легко досягається за допомогою тексту. Текст належить до класу тих мовних феноменів, які завжди піддавалися пильній увазі лінгвістів. Багатофункціональність тексту є особливо значуща для практичної методики викладання мов.

Якісно новий підхід до змістовного наповнення тексту як одиниці мови знаходимо в книзі Ю. Прохорова [8, с. 67]. Автор розуміє текст як явище мовної та екстралінгвістичної дійсності, що є складним феноменом: це і засіб комунікації, і спосіб збереження та передачі інформації, відображення психологічного життя індивіда, продукт певної історичної епохи й форма існування культури, а також відображення певної національної культури, традицій. Таке широке розуміння функціональності та змістовної ємності тексту дає нам можливість стверджувати, що в тексті тією чи іншою мірою відображаються всі значущі складові лінгвокультурної дійсності.

Тексти, які використовуються на уроках новогрецької мови повинні відповідати завданням розвитку лінгвокультурологічної компетентності, а саме:

- сприймання учнями мови як форми відображення культури народу;
- розуміння й співставлення новогрецької мови з грецькими діалектами та відмінність і подібність культур;
- усвідомлення приналежності до своєї культури і вміння пояснити це новогрецькою мовою;
- знання національно-специфічної лексики новогрецької мови, мовного етикету, культури міжмовного спілкування, вміння застосовувати ці знання на практиці.

Однак самого тексту явно недостатньо для створення різнобічної лінгвокультурологічної компетенції. Тому варто створювати ефекти мовного середовища за допомогою оригінальних публіцистичних й художніх текстів, документальних й художніх фільмів, інтернет-матеріалів тощо. Урок з використанням навчальних фрагментів мовного середовища у ході підготовки потребує від учителя набагато більше зусиль, ніж зазвичай. Однак лінгвокультурологічні категорії, як показує досвід, засвоєні в умовах, наближених до природних, з опорою на всі види сприйняття і пам'яті, закріплюються у свідомості учня більш міцно й довготривало. Правильно розставлені акценти при демонстрації практичного функціонування лінгвокультурних явищ у комунікативному полі сприяють різнобічному розвитку мовної особистості учня, тобто формуванню його лінгвокультурологічної компетенції.

Реалізація соціокультурної змістової лінії, складовою якої є лінгвокультурологічна, можлива за умови відбору культурологічних текстів. Саме за допомогою використання таких текстів на уроках новогрецької мови учні зможуть засвоювати нові знання з культури Греції та греків України. Культурологічний текст – це насамперед культурно-значеннєві тексти, які відображають «історико-культурні цінності» народу, його духовність; естетичні за своїм змістом, формою, структурою і лексичним наповненням тексти; тексти, що описують (інтерпретують й коментують) об'єкти культури, артефакти, мовні феномени, традиції народу, релігійні ритуали, побутові обряди, свята, біографію діячів культури, важливі історичні події чи явища природи, які впливають на читача (слухача), викликаючи у нього відповідні почуття добра, справедливості [11, с. 81]. До них належать художні тексти, твори усної народної творчості, фразеологізми, прислів'я та приказки, що відображають національну специфіку культури. У таких текстах варто звертати увагу на культурно-ціннісні поняття, оскільки саме вони містять культурну й комунікативну інформацію.

Робота з вивчення культурно-ціннісних понять, які містять тексти, реалізуються за допомогою таких прийомів:

- читання, або слухання текстів, які містять інформацію про культурно-ціннісні поняття;
- виконання вправ спрямованих на розвиток комунікативної компетентності учнями, що активізують інформацію культурно-ціннісних понять;
- виявлення ознак культурно-ціннісних понять;
- вживання культурно-ціннісних понять у різних мовних ситуаціях.

Тематика культурологічних текстів має узгоджуватися із особистісною, публічною і освітньою сферами навчальної програми, а саме: я, моя сім'я, мої друзі (η εθνικότητα, είμαι Ουκρανός/Ελληνας, οι οικογένιά μου, ο αδερφός/ξαδερφός, η γλώσσα), одяг, їжа, напої (μου πάει/μου ταιριάζει/δεν μου πάει, παραδοσιακές ενδυμασίες, ο μουσακάς, το τζατζίκι), відпочинок і дозвілля (τα παιχνίδια, η διακοπές), природа (κάνει κρύο/ζέστη, βρέχει/χιονίζει/φυσάει, το περιβάλλον), подорож (η Ουκρανία, η Ελλάδα, η εκδρομή, το ταξίδι, το μουσείο), свята і традиції (ο πολιτισμός, η εθνική γιορτή, η παράδοση, η Μέγα Γιορτή, η παρέλαση, ο χορός, η επανάσταση, η ελιά), шкільне життя (το μάθημα, το διάλλειμα).

Прикладом можуть слугувати фрагменти роботи над розвитком культурологічної компетентності в процесі навчання новогрецькій мові у 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів України. Тематика культурологічного тексту визначена відповідно до особистісної сфери спілкування і відповідає тематиці ситуативного спілкування. Так, розглядаючи тему «Пори року», учням можна запропонувати опрацювати текст культурологічного характеру «Ο μύθος για την Δήμητρα και Перσεφόνη» – один з давньогрецьких міфів, в якому описуються зміни пір року з точки зору бачення давніх греків. Це допоможе збагатити знання учнів про Грецію на уроці мови, а також буде мотивувати їх до подальшого вивчення інших міфів Давньої Греції.

Для розвитку культурологічної компетентності, крім тексту, треба опрацювати фразеологізми, сталі вирази, прислів'я та приказки, які містяться у тексті або можуть мати відношення до нього. Наприклад, один із героїв міфу. Плутон мешкає у підземному царстві (ο Κάτω Κόσμος). Учням можна запропонувати ознайомитися із сталими виразами, які часто вживаються у новогрецькій мові зі словом Κάτω:

α.	Ο Κάτω Κόσμος	Ο Άδης
β.	Δεν το βάζω κάτω	Είναι δύσκολο, αλλά θα το κάνω
γ.	Κάτω τα χέρια	Μην ακουμπάς
δ.	Στο κάτω κάτω	Τελικά
ε.	Πάνω κάτω	Περίπου

Також, шляхом виконання учнями вправ на розуміння тексту, вчитель може перевірити, наскільки школярами усвідомлюють значення сталих виразів зі словом Κάτω:

α.	Ο Πλούτωνας είναι βασιλιάς	ο Δίας βρήκε λύση
β.	Η Δήμητρα δεν μπορεί να βρεί την κόρη της, αλλά	κάτω τα χέρια σου από την κόρη μου!
γ.	Η Δήμητρα λέει στον Πλούτωνα	πάνω κάτω εξι μήνες στο σκοτεινό βασίλειο και έξι μήνες πάνω στη γη.
δ.	Στο κάτω κάτω	του Κάτω Κόσμου
ε.	Η Перσεφόνη μένει	δεν το βάζει κάτω

Повторюючи з учнями назви місяців, з метою розвитку культурологічних знань варто акцентувати увагу на грецьких святах і важливих подіях кожного місяця, наприклад:

1. Το Μάρτιο γιορτάζουν την επανάσταση των ελλήνων.
2. Τον Απρίλιο βάζουν αυγά και γιορτάζουν το Πάσχα.
3. Το Μάιο μαζεύουν λουλούδια και φτιάχνουν στεφάνια.
4. Ο Ιούνιος είναι ο μήνας που μαζεύουν το σιτάρι.
5. Τον Ιούλιο κάνουν μπάνιο στη θάλασσα.
6. Τον Αύγουστο μαζεύουν τα σταφύλια.
7. Το Σεπτέμβριο ανοίγουν τα σχολεία.
8. Τον Οκτώβριο αρχίζουν τα πρωτοβρόχια.
9. Το Νοέμβριο γιορτάζουν το πολυτεχνείο.
10. Το Δεκέμβριο στολίζουν το χριστουγεννιάτικο δέντρο.
11. Τον Ιανουάριο φτιάχνουν χιονάνθρωπο.
12. Το Φεβρουάριο έχουν απόκριες.

У цьому разі зручно звернутися і до народної творчості та вивчити з учнями деякі прислів'я і приказки, які стосуються погоди і змін пір року:

1. Του Δεκέμβρη η μέρα – Καλημέρα – Καλησπέρα.
2. Χιόνι του Δεκεμβρίου – χρυσάφι του καλοκαιριού.

3. Ο Φλεβάρης κι αν φλεβίσει, καλοκαίρι θα μυρίσει, κι άμα πάλι μας θυμώσει μες στο χιόνι θα μας χώσει.

4. Σ' όσους μήνες έχουνε «ρο», μπαίνουν με ζεστό νερό.

5. Ο Μάρτης έχει το όνομα και ο Απρίλης τα λουλούδια.

6. Απο Αυγουστο χειμώνα, κι απο Μάρτη καλοκαίρι.

Такий підхід допоможе учням здобувати одночасно знання з мови і культури Греції, буде підтримувати їхню увагу і зацікавленість предметом.

Сучасне суспільство характеризується розширенням масштабу міжкультурної взаємодії, яке призводить не тільки до позитивного співробітництва, а й до виникнення міжкультурного нерозуміння. У зв'язку з цим перед сучасною освітою ставляться завдання ввести особистість у світ загальнолюдської культури та виховати готовність до співпраці, толерантність та повагу до інших національних культур, що у навчанні передбачає володіння комунікативною та лінгвокультурологічною компетенцією, яка в міжкультурному вимірі включає знання особливостей національної та світової культури, культурологічних основ соціальних явищ і традицій.

Система національної освіти грецької меншини демонструє функціонування переважно однієї її складової – вивчення новогрецької мови. Відсутність систематичного вивчення історії та культури Греції і греків України потребують пошуку нових принципів і підходів до навчання новогрецької мови у загальноосвітніх навчальних закладах нашої країни. Таким новим принципом має бути принцип «вивчення мови та культури». А основним підходом повинен стати лінгвокультурологічний підхід.

Застосування цього підходу в роботі над лінгвокультурологічним матеріалом сприятиме вдосконаленню комунікативної та лінгвокультурологічної компетенцій учнів, якщо оволодіння новогрецькою мовою організовано як ретельне та уважне дослідження учнями культури тієї чи іншої країни. Із запропонованих типів навчання (навчання у мовному середовищі й навчання у позамовному середовищі), звичайно ж, на уроках з новогрецької мови можливе використання лише другого типу. Це легко досягається за допомогою тексту, оскільки в ньому відображені всі значущі складові лінгвокультурологічної дійсності країни досліджуваної мови. Проте самого тексту недостатньо для створення різнобічної лінгвокультурологічної компетенції. Тому потрібно створювати ефекти мовного середовища за допомогою оригінальних публіцистичних й художніх текстів, документальних і художніх фільмів, інтернет-матеріалів тощо.

Отже, навчання новогрецької мови на основі лінгвокультурологічного підходу передбачає навчити учня сприймати мову не як чисту граматичну схему, а як феноменальність філософії, історії, духовної культури Греції і греків України. Такий підхід допоможе у вихованні громадянина Україна – патріота своєї держави й свідомої щодо власного етнічного походження особистості, а також до певної міри може зупинити перехід дітей грецького походження до інших шкіл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабанов К. В. Національно-культурне і громадянське життя греків України у II половини ХХ ст. – на початку ХХІ ст. / К. В. Балабанов, С. П. Пахоменко. – Маріуполь: ТОВ Друкарня «Новий світ», 2006. – 239 с.
2. Добра Е. История и проблемы современного национального образования греков Приазовья / Е.Добра // Мариуполь: история и перспективы: Сборник трудов науч. практ. конференции. – Мариуполь, 2002. – С. 121–123.
3. Костомаров В. Г. Об одной из единиц описания текста в аспекте диалога культур / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 5. – С. 3–6.
4. Курач Л. І. Концептуальні засади лінгвокультурологічного підходу до навчання російської мови в загальноосвітніх школах України // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Т. 25 (64). – № 1. – Ч. № 2. – С. 294–298.
5. Лингвокультурологический подход в обучении иностранным языкам на материале французского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gendocs.ru/v22345/?cc=8>
6. Методичні рекомендації щодо вивчення іноземних мов у 2013–2014 н.р. // Лист Міністерства освіти і науки України від 24.05.2013 №1/9-368. – Додаток 1.

7. Орехова И. Я. Формирование лингвокультурологической компетенции в процессе обучения иностранному языку / И. Я. Орехова // Иностранные языки в школе. – 2004. – № 5. – С. 28–30.
8. Прохоров Ю. Е. Русское коммуникативное поведение / Ю. Е. Прохоров, И. А. Стернин. – М., 2002. – 150 с.
9. Солдатенко М. В. Мотивация обучения иностранному языку и способы ее повышения / М. В. Солдатенко // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 3. – С. 97–102.
10. Терентьева Н. О. Греки в Україні: історія та сучасність: навч. посібник для вищих навч. закладів / Н. О. Терентьева, К. В. Балабанов. – К.: Аквілон-Плюс, 2007. – Т. 1. – 352 с.
11. Ходякова Л. А. Методика интерпритации текста как феномена культуры / Л. А. Ходякова // Ярославский педагогический весник. – 2011. – № 2. – Т. 2. Психолого-педагогические науки. – С. 76–81.
12. Хомаєва А. В. Лінгвокультурологічна компетенція як компонент сучасного навчання англійської мови / А. В. Хомаєва // ІХ всеукраїнська науково-методична конференція студентів і молодих науковців «Прикладна лінгвістика 2013: проблеми та рішення». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conference.nuos.edu.ua/catalog//lectureDetail?conferenceId=19967&lectureId=21798>
13. Шайхатдінов А. З. Проблеми створення освітньої інфраструктури греків Приазов'я: історична ретроспектива та сучасність / А. З. Шайхатдінов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/lipd/2008_3_4/chajxatdinov.htm
14. Μαυρογιώργος Γ. Εκπαιδευτικοί και διδασκαλία. Για μια Αντί(-παλη)- Πρόταση. – Αθήνα: Εκδόσεις «Σύγχρονη εκπαίδευση», 1992. – Σ. 35–63.
15. Σχεδιασμός μαθήματος, διαχείριση τάξης και διδασκαλία τεσσάρων δεξιοτήτων. Διαδρομές στη διδασκαλία της νέας ελληνικής γλώσσας <http://elearning.greek-language.gr/enrol/index.php?id=2>